

КУДІНОВ Ю. М.

УДК 94(477): [930.1 (71+73) «1960/2000»]

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО РАНЬОМОДЕРНОГО СОЦІУМУ У ВІЗІЯХ УЧЕНИХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Стаття присвячена різновидам політичної культури українського ранньомодерного суспільства крізь призму інтерпретацій вчених США та Канади. У дослідженні зібрано сукупність наукових концепцій у яких відображено примордіалістські уявлення походження націй. Акцентується увага на формуванні національної ідентичності та національної свідомості ранньомодерного українського суспільства.

Ключові слова: політична культура, нація, північноамериканська історіографія, еліта, ранній новий час, національна свідомість.

Статья посвящена разновидностям политической культуры украинского общества раннего нового времени сквозь призму интерпретаций ученых США и Канады. В исследовании собраны совокупность научных концепций, в которых отражены примордиалистские представления происхождения наций. Акцентируется внимание на формировании национальной идентичности и национального сознания украинского общества раннего нового времени.

Ключевые слова: политическая культура, нация, североамериканская историография, элита, раннее новое время, национальное сознание.

This article is devoted to varieties of early modern political culture of Ukrainian society in the light of interpretations of the US and Canada scientists. The study collected set of scientific concepts reflecting primordial idea of the nation's origin. Attention is focused on the formation of national identity and national consciousness of early modern Ukrainian society.

Keywords: political culture, nation, North American historiography, elite, early modern time, national consciousness.

Політична культура – це цінності і зразки поведінки, пов'язані із контактами громадян та влади. Політична культура охоплює рівень знань та уявлень про політику, емоційне ставлення до неї, що мотивує політичну поведінку громадян. Національна ідентичність або національний міф, національна свідомість (позиціонування громадянами себе частиною певної нації) є,

на нашу думку, вагомими індикаторами рівня політичної культури.

Метою нашої статті є вирішення рівня досліджуваності питання політичної культури українського ранньомодерного суспільства у студіях учених США та Канади другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Мета розкривається у наступних завданнях:

визначити сутність поняття «політична нація» та «національна свідомість», вивчити регіоналізацію як головну ознаку політичної культури ранньомодерного часу, дослідити різновиди ідентичностей (сарматську, руську, малоросійську, хозарську/козацьку).

Дослідниками північноамериканської історіографії в українській історичній науці радянського періоду акцентувалося на тому, що праці західних колег та українських діаспорних вчених були написані в контексті «буржуазного націоналізму». Відхід від радянських моделей в інтерпретації концептів північноамериканських учених стосовно історії України здійснили вчені 1990-х – 2000-х рр.: Н. Лаас [1], О. Маврін [2], Я. Примаченко [3], В. Цибульський [4], О. Ясь [5].

Для ранньомодерної Європи поняття «політична нація» означало здебільшого еліту, яка мала права та привілеї на відповідній території («батьківщині»). Ф. Сисин послуговувався великою кількістю теоретичних праць 1960-1980-х рр. (Е. Сміта, Г. Кона, Дж. Армстронга), доводячи, що в Україні до 1800 р. вже чітко простежувалися ознаки націотворення та розбудови держави [6, с. 141-145, 167]. У ранній новий час українська еліта переважно складалася з представників православного кліру, тоді як у Західній Європі вона була світською. Остання сформуvala поняття «нації» на базі трьох тенденцій: генеалогії (містична чи реальна), історії та мови [7, с. 274].

З точки зору Д. Фрика, відкидання візії традиційного суспільства про божественне обрання еліт дає підстави відносити «Русь» XVII ст. до ранньомодерного Заходу [8, с. 85, 89, 91]. На переконання Ф. Сисина, культурний розвиток у 80-ті рр. XVII – середині XVIII ст. став причиною того, що у козацьких літописах політичну еліту Гетьманщини було зараховано до націй Європи, адже вона відновлювала духовні надбання давньоруських часів. Однак вплив Петербурга, що виявилось у забороні інституту гетьмана 1764 р. й автономії у 1783 р. перервав державотворчий і культурний

розвиток. Козацькі літописи розповсюджувалися в рукописних копіях, оскільки не виражали панівної ідеології імперії [9, с. 79-83].

Зародки української ідентичності (національного міфу) простежуються від Української національної революції XVII ст. Її основою Дж. Армстронг називав міф порятунку від прикордоння, тому духовенство та селянство повірили в нього. Вчений зазначив схожі міфи на прикордонні між християнством та ісламом в історії Росії, Австрії, Польщі та Кастилії [10, с. 132].

Зарубіжними вченими зазначено, що поняття «нація» постійно змінюється, воно пов'язане з поняттями Вітчизна-Батьківщина. Наприклад, після поділів Речі Посполитої вітчизна для польської шляхти зникла, і тоді політичне трактування нації абсорбувалося теж. Згідно з останніми концепціями північноамериканських фахівців І. Шевченка, С. Плохія, Д. Фрика й Е. Вілсона, українці належали до всіх соціальних верств населення. Таким чином, руська (українська) нація законно мала можливість приймати рішення щодо здійснення своїх політичних прав яким перешкоджала Варшава [11, с. 283-287].

Тобто вчені висловили припущення про існування української нації у XVII – XVIII ст. Використання поняття «нація» у праці С. Плохія «The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus» пов'язане з її ранньомодерними уявленнями, тобто на основі етнічних, лінгвістичних, культурних та історичних рис [12, с. 14].

Стрижнем політичної культури ранньомодерної України була регіоналізація. Регіоналізація – це політичні уявлення, за якими еліта певного регіону прагнула жити за своїми законами і давніми традиціями, не підкорюючись монархам. Упродовж XVI–XVIII ст. тривала боротьба монархів проти регіоналізації в Західній Європі. Ф. Сисин, поділяючи точку зору американського історика А. Камінського, пояснив, що процес регіоналізації в українських землях

розпочинається з 1569 р. Науковець підтверджував це також мовою документів, зокрема, таким документом як «Вотум в Сенаті» (1641 р.) А. Кисіля. Захист регіоналізму ґрунтувався на дебатах за збереження політичних традицій новоприєданого в 1635 р. до Речі Посполитої Чернігівського воєводства на засадах прав Волинського, Київського та Брацлавського воєводств [13, с. 168-169, 176].

Продовжуючи питання регіоналізму, варто звернути увагу на її поширення у теорії про «Сарматію Руську» і «Сарматію Польську», де репрезентовано дві різні політичні нації. Ф. Сисин наголошує, що український регіоналізм не мав керованого продовження після революції, а його розвиток упродовж 1569-1648 рр. та його вплив на національно-визвольну війну Б. Хмельницького потребує подальшого вивчення. Тобто варто докладніше проаналізувати грамоти, які давали привілеї для приєднаних територій, простежити вплив українського регіоналізму на політичну думку Гетьманату, що, зокрема, характеризується на прикладі Гадяцької угоди 1658 р. [13, с. 184-185].

Даючи оцінку Гадяцькій угоді, науковці віднаходять у ній ознаки відстоювання козацького регіоналізму. О. Прицак у своїх судженнях одностайний з А. Камінським: не король, а шляхта могла втілити унію у кожному воєводстві, тому цілком можливо, що шляхта Руського воєводства могла приєднатися до Великого князівства Руського (ВКР) [14, с. 116-118].

Ідею ВКР досліджував О. Субтельний, вивчаючи причини виступу мазепинців на початку XVIII ст., які наштовхнулися на протидію збереження влади старшини з боку магнатів [15, с. 172-173]. Фактично, у результаті Північної війни, побутували ідеї реалізації варіантів Гадяцького договору (тут О. Субтельний посилався на статтю О. Оглоблина «До історії української політичної думки на початку XVII ст.» (1928 р.) [16, с. 84-85].

На державотворчі процеси в політиці України, на думку істориків США та Канади, впливало її входження як ВКР до триєдиної Речі Посполитої у 1658-1659 рр. Б. О'Брайан сутність Гадяцької угоди охарактеризував загалом за М. Грушевським. Її недовговічність пояснив соціальними протиріччями: невдоволення польської шляхти щодо надання більших прав і свобод козацтву; католицьке духовенство обурювалося покращенням становища православних; козацька чернь і Запорозька Січ не схвалювали персональні здобутки І. Виговського і секретність перемовин [17, с. 57].

А. Камінський назвав Гадяцьку угоду «шляхетським експериментом» козацької старшини у Речі Посполитій, адже тодішні трансформації виникли через «успішне козацьке повстання 1648 р.». Її витoki він підтвердив лояльністю Б. Хмельницького до короля, якого вважав захисником справедливості й козацьких свобод. Така думка у нього виникла під впливом праць 1920-х рр. Л. Кубали та М. Грушевського [18, с. 178-182]. Порівнюючи Люблінську та Гадяцьку унії, історик дійшов висновків, що перша відбулася завдяки тиску Польщі, а друга – представників Війська Запорозького (І. Виговського). Цьому сприяла сарматська ідеологія шляхти Князівства Руського, що була підсилена асиміляцією козацької старшини, яка сподівалася трансформувати Військо Запорозьке. Спроби зберегти Гадяцьку унію тривали до 28 березня 1661 р., доки представники шляхти Київського воєводства відмовилися її реалізувати у зв'язку з військовими діями. А. Камінський висловив тезу, що ідея устрою Речі Посполитої з трьох суб'єктів федерації «прийшла запізно». У майбутньому її реалізації прагнули Ю. Хмельницький та С. Палій, доки вона стала неактуальною після зруйнування Запорозької Січі та поділів Речі Посполитої [18, с. 187-197]. Вчений поділяв думку польського історика З. Вуйцика: якби Гадяч відбувся в 1632 чи

1648 рр., він би різко посилив позиції Речі Посполитої у Східній Європі [19, с. 50].

Американський учений польського походження О. Галецький вказав на помилки Речі Посполитої в українському питанні, зокрема на суперництво магнатів і втрату єдності в козацтва, хоча Гадяцька угода надавала козакам більший правовий статус: одні прагнули примирення, а інша частина схилилася до влади Москви або Стамбула [20, с. 437, 440].

Серед національних міфів (ідентичностей), які впливали на формування політичної культури українського ранньомодерного соціуму варто назвати: сарматську, руську, козацьку/хозарську, малоросійську ідеології.

Д. Фрик тлумачив політичну ідеологію сарматського міфу як частину політичної культури русинів та козацтва. Він висловив думку, що в ранній новий час у працях порушувалася проблема походження русинів: сармати, іллірійці, слов'яни. Русини вступили у дискусію з поляками, адже останні теж вважали себе нащадками сарматів, а українцям намагалися нав'язати думку про належність до «нецивілізованих скіфів» (від легенди про Хама). Аргументованість цих міркувань історик пояснює наявністю заяви посла С. Беньовського від польського короля козакам у роки Української національної революції, які створили «руську монархію» на зразок тавро-скіфів [8, с. 85, 89, 91]. В іншій публікації Д. Фрик дійшов висновків, що науковий світогляд Л. Барановича у питанні «вітчизни» був сформований за польсько-литовським зразком сарматської ідеології та шляхетської моделі, згідно з якою московський цар прирівнювався б до польського короля [21, с. 54, 56]. Так само, згідно з висновками З. Когуга малоросійська концепція політичної ідеології старшини спиралася на модель Гадяцької унії, тобто замість польського короля як володаря для України мав виступати всеросійський монарх [22, с. 85].

Ключем для розуміння політичної культури руської еліти першої половини XVII ст. стала дилема «Gentre Ruthenus, Nazione Polonus», тобто розщеплення у свідомості руської шляхти між політичною лояльністю до Польщі й національним руським походженням [23, с. 210].

Проблему національної свідомості Д. Фрик віднайшов у праці «Swiadosc Narodowa Szlachty Ukrainskiej i Kozaczyzny od Schylku XVI do Polowy XVII w» польської дослідниці Т. Хинчевської-Геннель. На його переконання, Українська національна революція була наслідком, а не причиною формування національної свідомості. Вчений порівняв студії Т. Хинчевської-Геннель і Ф. Сисина на предмет трактування визначення «Gentre Ruthenus, Nazione Polonus» не тільки з позицій «політичного поляка», а й причетності до «руського походження». Також Д. Фрик розкритикував дослідницю за посилання не на оригінальні, а опубліковані джерела, однак ця праця відкриває можливості для подальших наукових дискусій [24, с. 208-210].

Серйозну наукову полеміку серед науковців США спричинила монографія Ф. Сисина «Between Poland and the Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil, 1600-1653» [23], присвячена визначному представнику української шляхти XVII ст. А. Кисілю. Серед полемістів – Д. Фрик, М. Пришляк і П. Нолл. Д. Фрик і М. Пришляк недоліками праці назвали нерозкриття дилеми «Gentre Ruthenus, Nazione Polonus» руського шляхтича [25, с. 92]. М. Пришляк бентежить, що автор фактично не дає зрозуміти, чи справді А. Кисіль відчував цю дилему так само, як інші представники руського нобілітету, адже не взято до уваги листи до членів його родини, знайомих русинів, польських шляхтичів, православних чи навіть козацьких ватажків [26, с. 563].

Д. Фрик також зазначив, що Ф. Сисин презентував захоплюючу картину людини, яка постала перед вибором: лояльність до нації, релігії чи соціального класу, а також людини, вірної старим ідеалам Речі

Посполитої [25, с. 91-92]. П. Нолл у своїй рецензії описав середовище А. Кисіля, мабуть, для кращого його сприйняття американськими вченими, вказавши три головні ознаки: протистояння католицизму і православ'я, особливо після 1596 р.; актуальність козацької проблеми; наявність зовнішньої загрози. Отже, книга є важливим джерелом у документуванні історії занепаду королівства й утвердження України [27, с. 179-180].

М. Пришляк встановила, що науковцям, які цікавляться національною свідомістю у Речі Посполитій, буде корисною праця Ф. Сисина. Основну увагу, на її думку, приділено активній діяльності козацтва, тоді як руська шляхта здебільшого розв'язувала дилему «залишитися лояльними королівству, втративши свої надбання, чи приєднатися до козацтва, захисників православ'я у боротьбі з католицизмом». М. Пришляк зайняла позицію підтримки об'єднання уніатів і католиків, що гарантувало б русинам відповідний політичний і соціальний статус; оберігало б від втручання у їхні справи російського царя і польського короля; підтверджувало б етнічну, культурну, мовну і релігійну відмінність від козацької опозиції. Отже, на її думку, не підтвердився висновок Ф. Сисина про те, що єдиним порятунком українців XVII ст. була підтримка повстання Б. Хмельницького. На жаль, Ф. Сисину не дали дозволу працювати у РДАДА та вивчати ставлення А. Кисіля до росіян і козаків [26, с. 563-564].

Ф. Сисин вважає, що національна свідомість українського та польського народів виникла в середині XVII ст., особливим чином розвиваючись у прошарках шляхти, козацької старшини, міщан і духовенства. Водночас Ф. Сисин зазначив, що це тільки його припущення, котре ґрунтується на власних дослідженнях документів і літератури [28, с. 60, 65, 79].

Американський історик Єльського університету Т. Снайдер стверджував, що після Люблінської унії утворилася ранньомодерна польська нація, до якої

входили українці. Однак варто наголосити на думці С. Плохія, який, посилаючись на дисертацію Д. Алтхоена «That Noble Quest: From True Nobility to Enlightened Society in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 1550–1830», вважає це вигадкою XIX ст. Тобто С. Плохій, поділяючи точку зору інших американських українців (Д. Фрика та Ф. Сисина), переконував, що нації у політичному сенсі з'являються у XIX ст., а ось у ранньомодерну добу вони існували лише в етнокультурній формі [29, с. 167-169, 190]. Проте Т. Снайдер реорганізував нації українців, білорусів, литовців і поляків від спільної польської ранньомодерної нації [30, с. 3-4]. Справді, у трактуванні історика польська нація «означала громадянство і цивілізацію, аніж мову чи етнічність», що суперечило поглядам С. Плохія та інших примордіалістів.

Якщо сарматський національний міф розвивався, щоб пов'язати тодішню еліту з античністю, то руська історична ідентичність мала на меті відновити давньоруські традиції в соціумі XVII ст. Відродження руської історичної ідентичності (діяльність православних священників) та регіональний патріотизм мали вплив на вибух Української національної революції XVII ст. Ф. Сисин зазначив, що між 1548 та 1658 рр. терміни «козак», «русин» та «українець» стали синонімами. Гадяцька унія 1658 р. знаменувала усвідомлення козаками руських традицій, що вплинуло на розуміння відмінностей між українцями та білорусами. Хоча міщани й ревно підтримували розвиток руської свідомості, однак не було військової сили у міщан, а козацтво націоналізувалося ще у 1620 р. за П. Сагайдачного [6, с. 152-156]. Історик був солідарний з твердженнями О. Прицака й Д. Решетара, тому узагальнив фактори впливу повстання на майбутнє українського націотворення: розвиток барокової культури, уживання в діловодстві руської мови, близької до української. Ф. Сисин змінив свою думку щодо виняткової ролі козацтва як рушійної сили в українському історичному процесі. Адже не тільки Українська національна революція, а

й Берестейська унія сприяла самоусвідомленню українців. До речі, на зміну точки зору Ф. Сисина вплинула рецензія М. Пришляк на його книгу «Between Poland and the Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil, 1600-1653» [26, с. 563-564].

Згідно з концептами Л. Гордон, І. Шевченка, Б. Гудзяка й Ф. Сисина, період 1569-1648 рр. знаменував релігійні, соціальні та політичні зміни на українських і білоруських землях. Передусім утворилися локальні ідентичності у регіонах, тобто Люблінська унія розмежувала єдину українсько-білоруську (руську) ідентичність, поєднавши східні й західні українські землі в Короні Польській Речі Посполитої. Базисом руської нації стали юридичні зв'язки, тобто приєднання руської шляхти до Речі Посполитої в 1569 р., що також підтверджувалося полемічними творами та висвяченням православної ієрархії 1620 р. [12, с. 147, 157].

Неспроможність об'єднати уніатство та православ'я в Руський патріархат на середину XVII ст. відкрила питання про можливість створення двох руських націй – православної та уніатської. Стрижнем руської нації на відміну від московсько-російської, було відчуття «Батьківщини». Поділяючи думку української дослідниці Н. Яковенко, С. Плохій підкреслив важливу ознаку ідентичності еліти на українських землях – полілояльність [29, с. 202].

Теорія руської нації пояснювалася концептами інтелектуальної історії. Вірші К. Саковича на честь П. Сагайдачного у 1622 р. були спробою, на думку С. Плохія та канадської дослідниці Н. Пилип'юк, ошляхетити козацтво (реєстровці), іншими словами, в цьому виявилася ідея «золотої вольності». Н. Пилип'юк з'ясувала, чому у віршах приурочених П. Сагайдачному, автор спочатку акцентує на символічності герба «Війська Запорозького», смисл якої – служба козаків «вітчизні» [12, с. 167-168; 31, с. 886-887, 911-912]. С. Плохій запевнив, що руська нація була витвором ідей Ренесансу й

«національного дискурсу» польської та литовської еліт, поширенням революції книгодрукування [29, с. 356].

На проблемі ставлення руської еліти до польської цивілізації та існування «руської нації» сфокусував свою увагу Д. Фрик. Головна причина полонізації полягала у страху руської еліти видатися в очах влади нецивілізованою, а етноконфесійна незахищеність сприяла цьому [32, с. 214, 222, 234]. Ученим наголошено, що, існували винятки, зокрема, М. Смотрицький, на противагу К. Саковичу, не перейшов у католицизм, аби відстояти руську окремішність [32, с. 229].

На книгу С. Плохія «The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus» відомі огляди Д. Кайзера (Гріннел Коледж) та М. Шкандрія (університет Манітоби). Перший простежив витоки теорії С. Плохія від праці Б. Андерсона «Imagined Communities», а також від «ревізіоністів», які пояснювали походження націй від раннього нового часу. Рецензент вказав на таку позитивну рису С. Плохія, як скрупульозність у роботі з джерелами. Зокрема, коли С. Плохій досліджує «Петровську революцію», та робить висновки, послуговуючись творами Ф. Прокоповича [33, с. 749-750]. М. Шкандрій вважав, що ідея перетворення руської ідентичності (яка сформувалася після 1596 р. і була першою серед східних слов'ян) в українську в середині XVII ст. є цікавою, але потребує подальшого вивчення. Також він вважав недоліками розпорошення приміток по усьому тексті, та відсутність загального списку використаних джерел [34, с. 112-114].

Київське духовенство стало інструментом формування малоросійської ідеології як сегмента політичної культури, що проявилось у творі «Синопис». Якщо до повстання Б. Хмельницького руська еліта характеризувалася як «Gentre Ruthenus, Natione Polonus», то у XVIII ст. – як «нація – російська, а рід – малоросійський». С. Плохій дослідив вплив малоросійської ідеології на

іконопис, пояснивши, що традиція зображення Покрови поєднувала вплив московської та новгородської традицій і європейського Ренесансу, а зображення історичних постатей під Покровом надало українській іконі самобутніх рис [35, с. 173, 176, 185].

Після Полтавської битви 1709 р. в Гетьманщині сформувалися нові ідеї, які були пов'язані з розумінням «малоросійської нації» на ідеях, що Б. Хмельницький – визволитель, а І. Мазепа – «зрадник». С. Плохій зробив висновки, що сучасна українська ідентичність розвивалася з малоросійського проекту Гетьманщини, виключаючи росіян і білорусів, з урахуванням земель Правобережжя, Галичини, Буковини, Закарпаття, забезпечивши легітимність для створення однієї нації із строкатих історичних, культурних і релігійних регіонів [29, с. 351, 360]. Подібну думку має З. Когут щодо малоросійської ідентичності. На його переконання, хоча вона не сприяла появі малоросійської нації, проте стала підґрунтям для українського націотворення [36, с. 576].

Не лише українська, а й зарубіжна еліта вбачала мовну, культурну (а в певний час і політичну) різницю між українцями, з одного боку, та поляками, литовцями, росіянами – з іншого. У своїх висновках І. Шевченко солідарний з напрацюваннями американських учених: Ф. Сисина, С. Плохія, Б. О'Брайана й О. Ранума [37, с. 193-194].

Взаємозв'язок іконографії та малоросійської ідеології порушувала М. Арель. Вона у своїй рецензії на працю С. Плохія «Tsars and Cossacks: A Study in Iconography» зазначила, що козацька старшина виявила прагматичне рішення зображувати на іконах монархів як знак лояльності до їх правління в надії на отримання більших привілеїв [38, с. 138-140]. К. Стівенс у цій ж праці [39] погодився з автором, що ікона Покрови відображала поширення української національної свідомості у малоросійському контексті. Тобто, книга С. Плохія є значним внеском

до джерел «козацької та української ідентичності» [40, с. 705].

А ось росіяни XVI–XVII ст., за спостереженнями доктора Єльського університету П. Бушковича, не пов'язували себе зі східними слов'янами Речі Посполитої, яких вони називали «литва» (або, якщо козаки, – «черкеси»). Таким чином, росіяни були об'єктами царського правління без жодних «західних росіян» чи «малоросіян». Однак після 1654 р. завдяки впливу української культури вони почали відрізняти державу від народу, ідентифікуючи всіх східних слов'ян зі слов'яно-російською нацією, що розпочалося з опублікування твору «Синопис» 1674 р. І. Гізеля [41, с. 355-356, 375]. Цей процес Дж. Крекрафт назвав дилемою «імперія-нація». На його думку, новий титул російського царя Олексія Михайловича з 1654 р. водночас означав вотчинні, династичні й теократичні характерні ознаки, які не збігалися з поняттям національної держави у XVII ст. [42, с. 524-528; 43, с. 566-568].

Інколи у працях учених поставала унікальність «козацької нації». Б. Меннінг (Майямський університет) виступив проти міфу у праці В. Глазкова «History of the Cossacks» щодо козацтва як окремої нації. Особлива популярність цієї концепції була в козацьких емігрантських колах до Другої світової війни. Історик з'ясував походження терміну «Козакія»: так у X ст. візантійський імператор Костянтин Порфірородний називав території північно-східного узбережжя Чорного моря, і що нібито цей народ існував окремо. Проте, на думку рецензента, В. Глазков не назвав докази того, що «Козакію» формували етнічні чи національні спільноти, тобто є прихильником соціальної версії формування козацтва [44, с. 205-207]. Інший оглядач Б. О'Брайан зазначив, що в праці В. Глазкова проігноровано суб'єктність запорозького козацтва. Диспутант назвав студію упередженою, тому що автор книги – колишній донський козак та емігрант [45, с. 373-374].

З іншого боку проблему існування «козацької нації» розтлумачив С. Плохій. Її впорядкування відбулося на основі ідеологічних концептів І. Мазепи та П. Орлика у конфронтації з царем Петром І. Як доказ історик використав український і латинський варіанти «Конституції» 1710 р. Козацький літопис Г. Грабянки і «Конституція», створивши хозарський міф (подібно міфу польського сарматизму) походження козацтва, відображали тенденції для легітимації козацтва у формі незалежної нації. На думку С. Плохія, автори «Конституції» не продовжили ідеї київських інтелектуалів 1620-х рр., які пов'язували козаків з київськими князями. Він погоджується з Ф. Сисиним, що козацькі літописи були останнім захистом традиційної термінології й окремішності від заяв Петербурга [29, с. 339-345, 353].

Підсумовуючи зазначимо, політична культура розглядалася північноамериканськими дослідниками як явище, що було характерним для еліти – руської шляхти, козацької старшини, деяких міщан, церковників. Вищезгадані прошарки суспільства мали достатній рівень усвідомлення по відношенні до Вітчизни, її владних інститутів. Тільки рівень національної свідомості варіювався, адже одні виступали за цілісність Речі Посполитої, а інші – Гетьманщини чи Російської держави. Американські вчені польського походження О. Галецький та А. Камінський солідарні у звинуваченні польської шляхти за відсутність компромісів з українською стороною, що й призвело до ослаблення Речі Посполитої та її поділів наприкінці XVIII ст.

Базисом політичної культури української еліти першої половини XVII ст. була сарматська ідеологія, яка полягала у лояльності української шляхти до політичних інститутів Речі Посполитої. Ознакою цієї ідеології була дилема «Gentre Ruthenus, Nazione Polonus», яка полягала у розщепленні у свідомості української еліти між лояльностями до українських традицій,

православної віри та повага до інститутів влади Речі Посполитої (Ф. Сисин, Д. Фрик).

Основою політичної культури другої половини XVII - XVIII ст. було намагання втілити «шляхетський експеримент» (А. Камінський, З. Когут). Він полягав у бажанні козацької старшини мати великі повноваження в управлінні Гетьманщиною. Їх виявом була Законодавча комісія 1760-х рр. Іншим ідеологічним виміром другої половини XVII – XVIII ст. була малоросійська ідеологія з високим рівнем лояльності до російського царя. Окрім того, після Переяславської угоди 1654 р. серед козацтва веде свій відлік малоросійська ідеологія та з початку XVIII ст. вона доповнюється хозарським міфом.

На підставі аналізу численних праць зарубіжних колег можна підсумувати, що стрижнем політичної культури в ранньомодерному українському суспільстві була регіоналізація. Вона ґрунтується на відстоюванні елітою старини, традицій в управлінні своїми регіонами.

І. Шевченко, Ф. Сисин, С. Плохій, З. Когут, Д. Фрик – яскраві представники північноамериканської історіографії, які відстоювали концепт формування руської / української нації у ранньому новому часі.

Список використаних джерел

1. Лаас Н. Проблеми соціальної історії України другої половини 40-х – середини 60-х рр. XX ст. в англійській історіографії: дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.06 / Наталія Лаас. – К., 2009. – 245 с.
2. Маврін О. Англійська історіографія про розвиток політичної думки в Україні в середині – другій половині XIX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.03. «Всесвітня історія» / О. Маврін. – Київ, 1994. – 20 с.
3. Примаченко Я. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА / Яна Примаченко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 182 с.
4. Цибульський В. Визвольна війна українського народу середини XVII ст. у зарубіжній історіографії / Валерій Цибульський. – Рівне, 2000. – 180 с.
5. Ясь О. Державницька традиція в українській історичній зарубіжній науці 1945–1991: дис. ... кандидата іст. наук : 07.00.06 / Олексій Ясь. – К., 2000. – 296 с.
6. Sysyn F. The Khmelnytsky Uprising and Ukrainian Nation-Building / Frank Sysyn // JUS. Special Issue. Early

- Modern Ukraine – 1992. – Summer-Winter. – Vol. 17. – № 1/2. – P. 141–169.
7. Sysyn F., Banac I. Introduction / Frank Sysyn, Ivo Banac / Concepts of Nationhood in Early Modern Eastern Europe / Edited by Ivo Banac, Frank E. Sysyn with the assistance of Uliana M. Pasicznyk. – Cambridge, Mass.: HURI, 1987. – P. 271–278.
  8. Frick D. The Uses of Authority and the Authority of Use: Philological Praise and Blame in Early Modern Rus' / David Frick // HUS. – 1994. – June. – Vol. 18. – № 1/2. – P. 76–93.
  9. Sysyn F. E. Recovering the Ancient and Recent Past: The Shaping of Memory and Identity in Early Modern Ukraine / Frank E. Sysyn // Eighteenth-Century Studies. – 2001. – Fall. – Vol. 35. – № 1. – P. 77–84.
  10. Armstrong J. Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness / John Armstrong // Ukraine and Russia in Their Historical Encounter / Edited by Peter J. Potichnyj, Marc Raeff, Jaroslaw Pelenski, Gleb N. Zekulin. – Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, University of Alberta, 1992. – XV, 346 p. – P. 125–139.
  11. Sysyn F. E. Constructing and Reconstructing Nations: Reflections on Timothy Snyder's Contribution to the Ukrainian Case / Frank E. Sysyn // HUS. – 2001. – Vol. 25. – № 3/4. – P. 281–292.
  12. Plokhly S. The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine / Serhii Plokhly. – New York: Oxford University Press Inc., 2001. – X, 401 p.
  13. Sysyn F. «Regionalism and Political Thought in Seventeenth-Century Ukraine: The Nobility's Grievances at the Diet of 1641» / Frank Sysyn // HUS. – 1982. – June. – Vol. 6. – № 2. – P. 167–190.
  14. Pritsak O. Concerning The Union of Hadjac (1658) / Omeljan Pritsak // HUS. – 1978. – June. – Vol. 2. – № 1. – P. 116–118.
  15. Subtelny O. The Mazepists: Ukrainian separatism in the Early Eighteenth century / Orest Subtelny. – Boulder; New York: East European monographs, Distributed by Columbia University Press, 1981. – VIII, 280 p. .
  16. Subtelny O. Mazepists and Stanislawists: The first Ukrainian and Polish Emigres / Orest Subtelny // Poland and Ukraine: Past and Present / Edited by Peter J. Potichnyj. – Edmonton; Toronto: CIUS, 1980. – P. 83–95.
  17. O'Brien B. C. Muscovy and the Ukraine From the Pereiaslavl Agreement to the Truce of Andrusovo, 1654–1667 / Bickford C. O'Brien. – Berkeley; Los Angeles: University of California Press, 1963. – VI, 138 p.
  18. Kaminski A. The Cossack Experiment in Szlachta Democracy in the Polish-Lithuanian Commonwealth: The Hadiach (Hadziacz) Union / Andrzej Kaminski // HUS. – 1977. – Vol. 1. – № 2. – P. 178–197.
  19. Kaminski A. Polish-Lithuanian Commonwealth and Its Citizens (Was the Commonwealth a Stepmother for Cossacks and Ruthenians?) / Andrzej Kaminski // Poland and Ukraine: Past and Present / Edited by Peter J. Potichnyj. – Edmonton; Toronto: CIUS, 1980. – P. 32–57.
  20. Halecki O. Why was Poland Partitioned? / Oscar Halecki // Slavic Review. – 1963. – September. – Vol. 22. – №. – P. 432–441.
  21. Frick D. Lazar Baranovych, 1680: The Union of Lech and Rus / David Frick // Culture, nation and identity: The Ukrainian-Russian Encounter, 1600–1945 / Edited by Andreas Kappeler, Zenon E. Kohut, Frank E. Sysyn. – Edmonton; Toronto: CIUS. – 2003. – XIV, 481 p. – P. 19–56.
  22. Kohut Z. The Question of Russo-Ukrainian Unity and Ukrainian Distinctiveness in Early Modern Ukrainian Thought and Culture / Zenon Kohut // Culture, nation and identity: The Ukrainian-Russian Encounter, 1600–1945 / Edited by Andreas Kappeler, Zenon E. Kohut, Frank E. Sysyn. – Edmonton; Toronto: CIUS. – 2003. – P. 57–86.
  23. Sysyn F.E. Between Poland and the Ukraine. The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653 / Frank E. Sysyn. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985. – XV, 406 p.
  24. Frick D. Swiadomosc Narodowa Szlachty Ukrainskiej I Kozaczyzny Od Schylku XVI Do Polowy XVII W. By Teresa Chynczewska-Hennel. Warsaw: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. 189 pp. / David Frick // HUS. – 1985. – June. – Vol. 9. – № 1/2. – P. 208–210.
  25. Frick D. A. Sysyn, Frank Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. (Harvard Ukrainian Research Institute, Monograph Series.) Cambridge: Mass.: 1985. xx, 406 pp. \$19.95. / David A. Frick // Russian Review. – 1987. – January. – Vol. 46. – № 1. – P. 91–92.
  26. Pryshlak M. O. Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. By Frank E. Sysyn. Harvard Ukrainian Research Institute, Monograph Series. Cambridge: HURI, 1985. Pp. xvii, 406. Maps. \$19.50, cloth. Distributed by Harvard University Press / Maria O. Pryshlak // Slavic Review. – 1988. – Autumn. – Vol. 47. – № 3. – P. 563–564.
  27. Knoll P. W. Sysyn F. Between Poland and the Ukraine: The Dilemma of Adam Kysil, 1600–1653. (Harvard Ukrainian Research Institute, Monograph Series.) Cambridge: HURI; distributed by Harvard University Press, Cambridge. 1985. Pp. xvii, 406 / Paul W. Knoll // The American Historical Review. – 1989. – February. – Vol. 94. – № 1. – P. 179–180.
  28. Sysyn F. E. Ukrainian-Polish Relations in the Seventeenth Century: The Role of National Consciousness and National Conflict in the Khmelnytsky Movement / Frank E. Sysyn // Poland and Ukraine: Past and Present / Edited by Peter J. Potichnyj. – Edmonton; Toronto: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1980. – P. 58–82.
  29. Plokhly S. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus / Serhii Plokhly. – New York: Cambridge University Press, 2006. – XLX, 379 p.
  30. Snyder T. The Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569–1999 / Timothy Snyder. – New Haven; London: Yale University Press, 2003. – XV, 367 p.

31. Pylypiuk N. Golden Liberty: Kasiian Sakovych's understanding of rhetoric and preparation for civic life / Natalia Pylypiuk // *States, Societies, Cultures East and West. Essays in Honour of Jaroslav Pelenski* / Edited by J. Duzinkiewicz. – Ross Publishing Incorporation, New York, New York, 2004. – P. 885–920.
32. Frick D. «Foolish Rus'»: On Polish Civilization, Ruthenian Self-Hatred, and Kasijan Sakovyc / David Frick // *HUS*. – 1994. – December. – Vol. 18. – № 3–4. – P. 210–248.
33. Kaiser D. H. The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus. By Serhii Plokhy. New York: Cambridge University Press, 2006. xix, 379 pp. Notes. Index. Maps. \$90.00, hard bound / Daniel H. Kaiser // *Slavic Review*. – 2007. – Winter. – Vol. 66. – № 4. – P. 749–750.
34. Shkandrij M. Serhii Plokhy. The Origins of the Slavic Nations Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 379 pp. / Myroslav Shkandrij // *JUS*. – 2007. – Winter. – Vol. 32. – № 2. – P. 112–114.
35. Plokhy S. The Symbol of Little Russia: The Pokrova Icon and Early Modern Ukrainian Political Ideology / Serhii Plokhy // *JUS. Special Issue. Early Modern Ukraine – 1992*. – Summer-Winter. – Vol. 17. – № 1/2. – P. 171–188.
36. Kohut Z. The Development of a Little Russian Identity and Ukrainian Nationbuilding / Zenon Kohut // *Concepts of Nationhood in Early Modern Eastern Europe* / Eds. by Ivo Banac, Frank E. Sysyn with the assistance of Uliana M. Pasicznyk. – Cambridge, Mass.: HURI, 1987. – P. 559–576.
37. Sevchenko I. Ukraine between East and West: Essays on cultural history to the Early Eighteenth century / Ihor Sevchenko. – Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1996. – . – XIX, 234 p.; maps.
38. Arel M. S. Serhii Plokhy. *Tsars and Cossacks: A Study in Iconography*. Cambridge, Mass.: Harvard Ukrainian Research Institute, 2002. 107 pp. / Maria S. Arel // *JUS*. – 2007. – Summer. – Vol. 32. – № 1. – P. 138–140.
39. Plokhy S. *Tsars and Cossacks: A Study in Iconography* / Serhii Plokhy. – Cambridge, Mass.: HURI, 2002. – 101 p.
40. Stevens C. B. Plokhy S. *Tsars and Cossacks: A Study in Iconography*. Harvard Papers in Ukrainian Studies / Serhii Plokhy. – Cambridge: Harvard Ukrainian Research Institute, 2002. – x + 102 p. \$18,95 (paper). ISBN 0-916458-95-4 / Carol B. Stevens // *The Russian Review*. – 2004. – October. – Vol. 63. – № 4. – P. 705.
41. Bushkovitch P. The Formation of a National Consciousness in Early Modern Russia / Paul Bushkovitch // *Concepts of Nationhood in Early Modern Eastern Europe* / Edited by Ivo Banac, Frank E. Sysyn with the assistance of Uliana M. Pasicznyk. – Cambridge, Mass.: HURI, 1987. – P. 355–376.
42. Cracraft J. Empire Versus Nation: Russian Political Theory under Peter I / James Cracraft // *Concepts of Nationhood in Early Modern Eastern Europe* / Edited by Ivo Banac, Frank E. Sysyn with the assistance of Uliana M. Pasicznyk. – Cambridge, Mass.: HURI, 1987. – P. 524–541.
43. Subtelny O. *Ukrajins'kyj Istoryk* [The Ukrainian historian]. Ukrainian Historical Association. New York and Munich, 1973. Nos. 1–2 (37–38), 168 pp. Nos. 3–4 (39–40), 198 pp. / Orest Subtelny // *HUS*. – 1977. – December. – Vol. 1. – № 4. – P. 566–568.
44. Menning B. W. *Glaskow, General Wasili G. History of the Cossacks*. New York, Robert Speller and Sons, 1972. 163 pp. \$6.00 / Bruce W. Menning // *Russian Review*. – 1973. – April. – Vol. 32. – № 2. – P. 205–207.
45. O'Brien B. C. *History of the Cossacks*. By W. G. Glaskow. New York: Robert Speller & Sons, 1972. Vii, 163 pp. \$6.00 / Bickford C. O'Brien // *Slavic Review*. – 1973. – June. – Vol. 32. – № 2. – P. 373–374.

